

Museu Memorial de l'Exili de la Jonquera

Continguts que es treballen en les propostes educatives del museu :

- Què és un exili?
  - Consideracions generals sobre l'exili
  - Com a realitat actual
  - Com a fenomen universal en el temps i l'espai
  - Els grans exilis contemporanis
  - Els exilis catalans de tots els temps
  - Catalunya com a indret de refugi de tots els temps
- Exili del 1939
  - La Guerra Civil del 1936-39
  - Causes de l'èxode massiu republicà
- Destinació dels exiliats del 39
  - Camins de frontera
  - Camps de refugiats francesos
  - Solidaritats locals i internacionals
  - Retorn a Espanya
  - Viatge a Amèrica
  - Resistència a França
  - Camps de concentració nazis
- Repercussions dels fets polítics a Europa a la primera meitat del s. XX sobre els exiliats
- Exili interior
- La vivència de l'exili: testimonis anònims, personatges coneguts, artistes, intel·lectuals
- El llegat de l'exili
- L'art al servei de la ideologia

Cartells i fotografies pròximes a la causa republicana i a la causa de la coalició reaccionària rebel

- L'art com a forma d'expressió , i com a testimoniatge
  - Dibuixos de Franch Clapers, testimonis del pas per camps de refugiats francesos
- La declaració universal dels Drets humans

La declaració universal promoguda per la ONU l'any 1948 és en bona mesura, la conseqüència "positiva" de les guerres del segle XX entre les quals, la guerra civil espanyola.

Els exilis generen contextos i situacions en què es vulneren sovint bona part d'aquests drets fonamentals i és per això que esdevenen recurs educatiu importantíssim des d'una perspectiva històrica, social, humana i jurídica.

- Els pactes pels drets polítics, socials i culturals

Un context en què els canvis radicals generats per la revolució digital i la mundialització fan més evident, encara, la necessitat de seguir vetllant per aquests drets universals, no contemplats ni protegits en moltes situacions contemporànies de violència, injustícia i manca de respecte dels principis democràtics. Situacions amb similituds amb la Guerra Civil de 1936-39 i l'èxode republicà.

- La diversitat i els drets culturals

La definició de quins són aquests drets culturals, i la recerca de mesures per garantir que es respectin, es coneguin i es difonguin arreu són tasques en què hauran de participar de manera directa o indirecta els futurs ciutadans i ciutadanes.

Entre els drets culturals hi figuren nous reptes com el dret d'accés a la informació i al coneixement, el dret a la participació, el dret a la llengua materna o el dret a escollir la pròpia identitat cultural.

- Patrimoni cultural i democràcia

En una altra línia de continguts socials i culturals, el MUME evidencia les tendències contemporànies en matèria de patrimoni cultural. Aquestes tendències confirmen la necessitat d'entendre aquest patrimoni des d'una perspectiva de construcció social i de reivindicació del dret a la memòria per part de la ciutadania.

Per això, és també interessant considerar com a continguts educatius, el caràcter innovador del Museu, inclòs dins la Xarxa d'Espais de Memòria de Catalunya del Memorial Democràtic, i la seva vinculació amb els posicionaments internacionals en el camp del patrimoni com els de la UNESCO i la seva defensa de la

preservació dels documents i llocs que fan possible la memòria històrica i el foment de valors democràtics.

- Memòria i narració
  - Treball amb mapes on situar rutes, camps, deportació, destinacions a l'estranger, la guerra d'Espanya i la II Guerra mundial.
  - Articulació i descoberta de rutes a través del territori transfronterer i els camps de refugiats francesos. Especialment el territori nord de l'Alt Empordà i la Catalunya Nord.
  - Treball amb documents com premsa diària, imatges, sons, per veure com són considerats els refugiats, consulta de cartes personals que fan al·lusió a la vida a l'exili, als camps, als països d'acollida.
  - Treball d'història oral obtenint informació de l'entorn més proper i familiar o analitzant els enregistraments de les entrevistes als testimonis que van viure l'exili i les seves conseqüències.
  - Estratègies de comunicació i interpretació històrica utilitzant llenguatges escrits, audiovisuals, artístics, científics, literaris.
  - Anàlisi crítica, el debat i els processos reflexius col·lectius.
  - Valoració del coneixement i la memòria com a garantia de superació dels errors comesos.
  - Importància de la memòria històrica i el patrimoni immaterial.
  - Rellevància del diàleg i de la cooperació com a formes pacífiques de resolució de conflictes.
  - Valoració de la funció de la memòria històrica en la construcció del futur.

Treball previ:

Continguts que s'utilitzen en les propostes generals de treball previ:

- 1-Què és un exili?
- 2-Context històric de l'exili del 1939.
- 3-La vivència de l'exili: testimonis

1-Què és un exili?

Proposta:

Joc de l'ACNUR on-line: *Contra viento y marea* (Joc de rol on els alumnes es posen en la pell d'una persona refugiada)

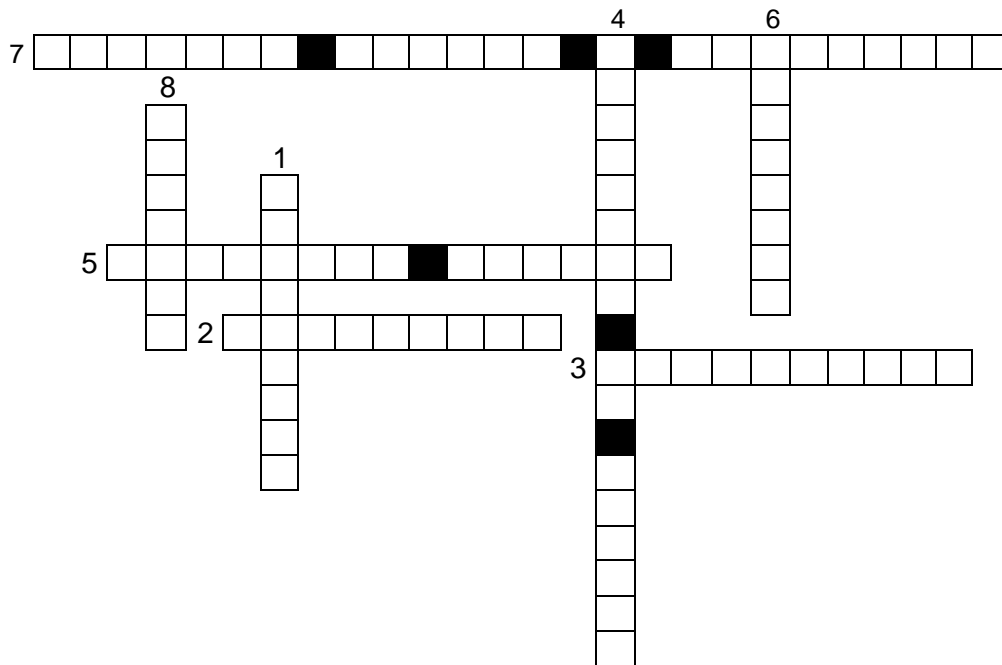
<http://www.contravientoymarea.org/>

2-Context històric de l'Exili del 1939: Segona República i Guerra Civil

Propostes:

2.1. Buscar els valors bàsics que defensava la Segona República i omplir en els mots encreuats els valors republicans amb ajuda de les definicions que us proposem.

1- La base és la capacitat d'elecció. D'aquí la importància que es donà a la democratització de l'ensenyament i a l'educació de la ciutadania, més enllà de la xarxa escolar.

2- Designa el conjunt d'una societat, d'un poble, i és, doncs, sinònim d'estat. Francesc Macià proclamà la catalana el 14 d'abril del 1931.

3- Eleccions veritablement universals. Llibertat d'associació, reunió i premsa. Separació de l'església i de l'estat, i llibertat religiosa. Divisió de poders entre l'executiu (govern), legislatiu (parlament) i judicial (tribunals). I també, promoció d'importantes mesures socials per contribuir a reduir les grans diferències de classe.

4-La marginació que històricament havien patit les dones fins aleshores havia de finalitzar. Calia emprendre aquelles mesures jurídiques que les equiparessin als homes, en tots els nivells, i no les fessin, com havia passat durant tant de temps,

subsidiàries als marits, als pares, als germans... Calia, doncs, iniciatives d'ordre jurídic i polític, però sobretot mesures que afectessin la vida quotidiana.

5- Reivindicació d'una igualtat d'oportunitats per tal que les classes populars no sigui excloses d'àmbits importants de la vida pública a causa del seu origen social. La República havia de vetllar per emprendre aquelles mesures necessàries per tal de reduir al màxim les grans diferències entre classes existents .

6- La formació dels ciutadans comença ja en els nivells més elementals de l'ensenyament. D'aquí la importància que les institucions republicanes donaren a l'educació preescolar i bàsica. Calia que ja de des de l'inici del cicle escolar, es possessin les bases del que havien de ser, en el futur, uns ciutadans lliures, capaços de ser escollits i d'escollir els representants públics. L'educació, però, feia part d'un procés que no s'acabava en el circuit escolar. Havia de ser permanent, ja que contribuïa decisivament a la formació humana dels subjectes i era, doncs, a la base del progrés material, social i polític de la República.

7- Millorar substantivament les condicions generals de vida del conjunt de la població, fer més habitables les ciutats i poblacions modernes. Els avenços mèdics, generalitzats al conjunt social, havien d'eradicar les grans epidèmies que es feren ben presents encara al segle XX. La mecanització de la producció, els nous mitjans de transport (com el cotxe o l'avió) i els primers aparells electrodomèstics (com la ràdio) havien de simplificar la feina, estalviar temps i contribuir al desenvolupament de la persona.

8- El republicanisme es va caracteritzar per tenir una actitud d'obertura cap a múltiples manifestacions culturals i artístiques. Va entendre la producció artística com una expressió de la lliure subjectivitat dels artistes i de divulgació dels valors republicans. Des de les seves plataformes culturals, va propiciar el conreu i la difusió del fet artístic amb la voluntat de fer-lo arribar a tothom i, de manera especial, als sectors populars.

Font: Catàleg El Somni Republicà , Republicanisme a les comarques de Girona 1900-1936, de la Diputació de Girona.

2.2. Raonar perquè l'exili de republicans al final de la guerra civil espanyola fou tan massiu. (Explicar les conseqüències de la guerra civil: dictadura de Franco)

Banyuls (Rosselló), milicians que es dirigeixen a Argelers.

Font: Chauvin, Légendes, Album Souvenir de L'Exode Espagnol des Pyr. Or. Série 1 et 2.

3-La vivència de l'exili: testimonis

Propostes:

3.1. Lectura de testimonis escrits i memòries de la guerra i l'exili.

Lectura d'aquests testimonis i reflexió sobre el que significa emprendre el camí de l'exili, i sobre les condicions pèssimes que van haver de patir els exiliats a partir de les seves vivències personals.

Cap a l'exili

“Avi, tia petita, germans tots, a les vostres mans poso avui el tresor de la meva vida. La Remei i l'Albert no tindran, a partir d'ara, ningú més que vosaltres. Ja sé que és molt. Ja sé que allà on siguin també hi haurà el vostre escalf i la vostra acollença. Aquesta certitud m'ajuda a fer menys dolorosa la separació. Estimeu-los. Vosaltres sou tots bons i teniu bon cor. Ells també ho són i el seu cor batega amb el vostre. Feu-ne de tots un, i la vida, avui massa amarga, ens serà aleshores un xic més planera. L'Albert es troba en plena formació. Cuida'l avi! Que la meva absència no es faci notar gaire. Feu-me'n un home. Us ho demano amb devoció de creient. Amb tota la passió d'una ànima feta trossos. Vostre, ben vostre, Josep.”

Aquesta és la carta que el mestre de Figueres, Josep Pei, va deixar sobre la taula de casa seva el moment de marxar cap a França.

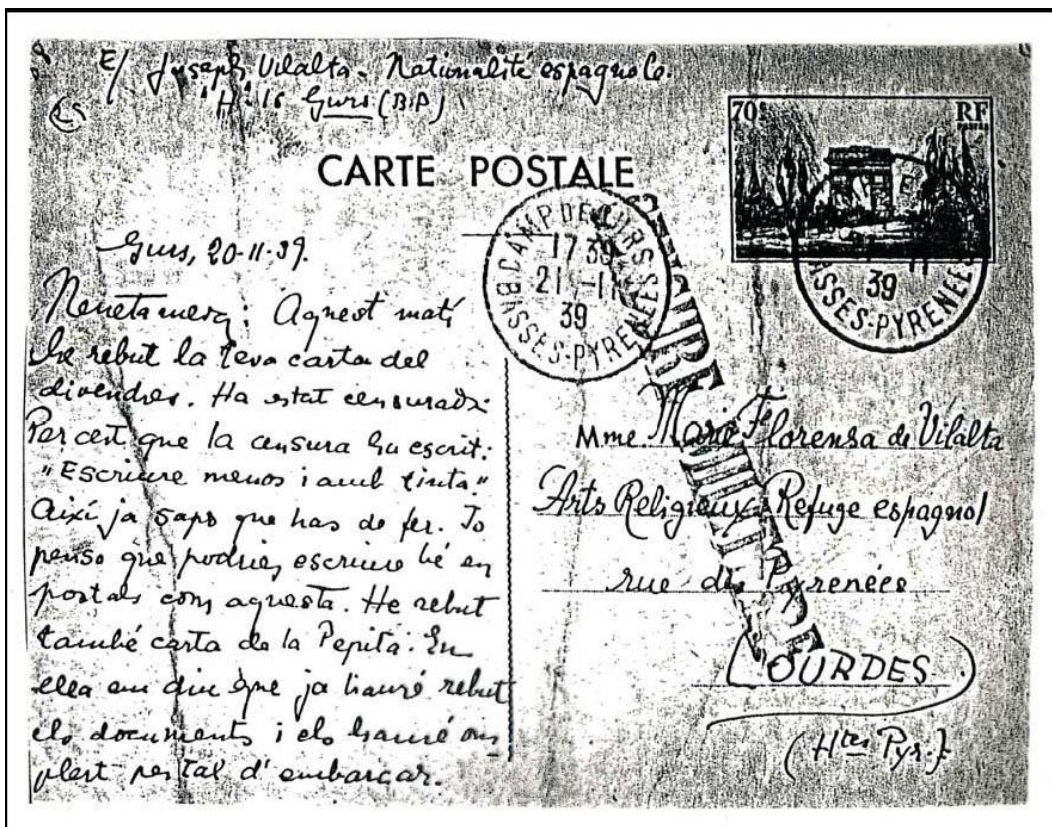

Argelers

“A poc a poc la vida es normalitza en el camp d'Argelers. Els soldats que volen tornar a l'Espanya nacional aconseguen tot tipus de facilitat, en canvi els altres fan la seva vida sense cap sostre, dormint a la sorra humida, fustigats pel vent i en el glacial fred de l'hivern. Els mutilats i ferits no són una excepció. No hi ha productes farmacèutics ni alcohol ni cotó i la majoria no tenen sabó. Lentament es van aixecant els barracons de fusta mentre que els grups de soldats tanquen el camp amb una doble filera de filferro. El so metàl·lic dels martells se sent cada dia. Ben aviat el valent i coratjós exèrcit de la república que va defensar fins al final la democràcia mundial, serà tancat d'una manera semblant a com ho fan amb els animals. No hi falten controladors: Spahis a cavall, amb sabre, senegalesos, soldats amb fusells amb la baioneta calada, guàrdies mòbils...

El dret d'asil no existeix. (...) La correspondència es rep oberta i, sovint, buida si hi havia diners o segells. Els refugiats estan obligats a llegir la premsa de dretes: Le Matin, Paris Soir i Le Petit Parisien. La venda de La Dépêche està prohibida o molt controlada. Alguns números de L'Humanité o Le Populaire han entrat d'amagat. Després de tres mesos d'haver entrat en els camps ningú ha demanat als refugiats detalls per a la seva identificació. El menjar és del tot insuficient: un tros de pa dur a compartir entre tres, unes poques lleties, un petit tros de carn gelada. La venda de vi està prohibida.”

Fragment del diari que el mestre gironí Josep Bargés va escriure explicant la seva estada al camp d'Argelers. El text original està escrit en francès amb el significatiu títol de « Aucun cadeau nous avons reçu de la France » (No hem rebut cap regal de França)

Postal des del camp de Gurs. Ha passat la censura militar francesa. Del camp de concentració de Sant Cebrià.

Quan vam veure els primers gendarmes, puc assegurar que vaig plorar. Però després va venir la desil·lusió.

DVD La guerra civil española . El sueño derrotado. Planeta D Historia.

Argelers, arribada el 5 de febrer. No sé com vaig sobreviure al camp de Argelers. Eren condicions de mort, sense protecció en un dels hiverns més durs en aquell període.

Era gran rectangle, al mig de la platja amb filferro i obert de cara el mar. Durant mesos no hi va haver barraques, i no ens van donar menjar els primers dies.

Veus de l'exili. Programa de Catalunya Ràdio (2006).

La gana manava i els gendarmes francesos portaven pa, bacallà sec. Tiraven el pa a la sorra delimitada pels filferros. La gent es barallava per un tros de pa, mentre els senegalesos reien d'aquelles escenes tan sòrdides...

L'aigua la beviem d'unes bombes d'aigua situades a vint metres del mar, era salada , no era potable i això ens va ocasionar molts problemes, disenteria...la platja va quedar plena d'excrements. Duien palla. Els homes ni això.

Remei Oliva

Éxodo. Del campo de Argelés a la maternidad de Elna, Ed. Viena (2006).

Sense lloc per guarir-te amb una tramuntana que feia mal a la cara i sense cap explicació. El vent ho complicava tot, núvols de sorra que anaven d'un lloc a un altre i portava defecacions del mar.

DVD La guerra civil española . El sueño derrotado. Planeta D Historia.

Ens van fer despullar, a tots, homes i dones i nens, et posaren en unes dutxes, sense tovallola per secar-te, altres homes et respallaven per davant i darrera i a baix , gendarmes , autoritats , tothom mirant. S'havien emportat la roba, havíem de buscar-la en un piló. Es la humiliació més gran: despullada davant el seu pare vell, fills, amb la mentalitat de llavors, amargura...

DVD La guerra civil española . El sueño derrotado. Planeta D Historia.

Ciutat de derrota. Haver estat vençut no era prou. No hi ha fusta. Però cal fer quelcom contra els dies ventosos i les nits fredes. Amb quatre o cinc mantes és possible de bastir una xabola, si els canyissars no han estat arrasats. Què hi ha que les xaboles hagin d'ésser tan baixes de sostre que només sigui possible de romandre-hi estès o assegut! Fa fred, fa vent. Que no plogui! Allà dins, arrupits o arrambats els uns al altres, se senten més o menys protegits. Que no plogui! La sorra no necessita aigua. La sorra no retorna res. La sorra no és com la terra que es beu l'aigua lentament i, més tard, alça primaveres. Que no plogui! Els sostres de manta deixen passar aviat l'aigua, i mentre la pluja durí hom tremolarà i petarà de dents. El llit de cada home és l'empremta que el seu cos ajagut deixa a la sorra. (...)

Al nord, filferrades; al sud, filferrades; a l'est, filferrades. Ah, però, a l'est hi el mar!

Ciutat de derrota. Cada dia els arbres són més lluny. Hom diria que la plana cada dia s'en retira. Els núvols errants passen de pressa. El mar amaga les seves escumes. Ni rialles d'infant ni aliret de noia. Fam i misèria. El pa el tasten abans les rates. Avui, llenties. Hom va brut. Demà, llenties. Pols de sorra i suor. Demà passat, llenties. Polls, sarna, disenteria. Sempre llenties.

Agustí Bartra. El Crist dels 200.000 braços. Proa, Barcelona (1974).

La gent que havíem treballat a favor de la República. Ens en vam anar no solament la gent que havia treballat a favor de la República –com jo que havia tingut diferents càrrecs- sinó que la gent tenia por, la gent que tenia por perquè havien dit que els moros atropellaven a les dones, que va ser veritat, que si es matava la gent. Veritablement, va ser una cosa espantosa.

*ENRIQUETA GALLINAT; Barcelona, 1909 (Inclòs a **Pagès, P.** (2003). *Aquella guerra tan llunyana i tan propera*).*

I anant caminant i rengles i rengles de criatures i dones i d'hommes vells, perquè de joves no n'hi havia cap que fugíem llavors, els altres van venir més al darrere, pocs dies, però van venir més al darrere (...)

(...) els caces ens estaven metrallant amb vols rasants i els avions portaven pintada la creu gammada a l'ala. Nosaltres veiem el metrallador com ens metrallava, perquè semblava que el tinguessis a sobre. I recordo que els soldats aquests que ens van portar fins a Figueres –i érem tres d'aquí, de Sant Feliu– ens van donar una manta. Les mantes de soldat són molt dures i la plegàvem en quatre plecs i ens la posàvem com una motxilla, que ens tapava tota l'esquena. I ells deien quan veieu l'avió us tireu a terra perquè la bala patina, moltes vegades no travessa. Però tot i així quan ens tiràvem a terra ja no tothom s'aixecava perquè llavors quasi bé tot eren dones i criatures, moltes, perquè els homes, joves, que van anar a la guerra, perquè els hi va tocar, els que s'havien distingit una mica, com que ja veien el que passava volien marxar cap a França, perquè estaven convençuts de què, de moment, al seu poble no hi podien tornar.

LAIA BERENGUER; Sant Feliu de Codines, 1920 (Inclòs a **Pagès, P.** (2003). *Aquella guerra tan llunyana i tan propera*).

I així de soldats malferits, tots, criatures, vells, una cosa desastrosa i vam tardar tres dies i ens havíem de tirar així, a les cunetes, i a protegir-nos com fos, perquè veiem la cara dels aviadors.

(...)

Ens van bombardejar quasi tocant a la frontera el 25 i el 26 o 27 de gener. Ja havien entrat les tropes a Barcelona quan nosaltres encara no havíem arribat a França. Encara estàvem de sortida. I ens van continuar bombardejant. Un avió solt, o dos, ara no ho recordo, perquè es passa tanta por i tant, tant pànic, que no es pot contar, no pensàvem ni en explicar-ho. Van ser uns dies horrorosos. I dins del cotxe i sense poder avançar, i va arribar un moment en què no vam poder tirar endavant, perquè les carreteres estaven així. I ens van bombardejar fins al darrer moment i tocant quasi, quasi tocant a França.

ELVIRA GODÀS; Lleida, 1917 (Inclòs a **Pagès, P.** (2003). *Aquella guerra tan llunyana i tan propera*).

La carretera... la carretera era un desastre. Por todas las montañas esas de Portbou y todo eso habían carros, ropas, mesas. Gente que había salido de su casa cargado y por el camino tenía que tirarlo porque los aviones venían hasta la misma frontera ametrallando. Y la gente se escapaba y tiraba todo lo que traía de su casa.

(...)

Era un verdadero desastre. Al llegar a Portbou en uno de esos ametrallamientos mataron a una mujer que tenía 4 hijos pequeños, uno de biberón, un bebé. Y venían los otros tres, mayores, había una niña de 4 años, otra de 6 y un chico de 8 o 9, y el chico de 8 o 9 llevaba a la pequeñita que era un bebé de meses, la llevaba en brazos, y los camilleros llavaban a su madre muerta en la camilla. Que la ametrallaron antes de llegar a Portbou y allí la llevaron a la enfermería.

ANDREA MARÍA MARTÍNEZ; El Ferrol, 1918 (Inclòs a **Pagès, P.** (2003). *Aquella guerra tan llunyana i tan propera*).

Va ser la fugida de la desesperació. Les carreteres plenes, la carretera era... una carretera de gent amb carros, amb burros, a peu, amb farcells, amb maletes. Els soldats que es retiraven ferits, que no podien caminar, els camins carregats de soldats, les tanquetes i l'aviació de Franco metrallant i bombardejant. Va ser una tragèdia, un autèntic final de tragèdia.

(...)

I la gent buscava la sortida a França com aquell que busca la sortida de l'esperança, de que arribaries a França, i de que trobaries una terra d'acollida, una terra que et rebria. Vas arribar... va ser horrorós. Vas arribar a la frontera, la gent que els agafava... segons per la part on entraves, la gent entrava a peu, desesperada. (...) uns buscaven un tren, uns buscaven un camió i quan no, doncs a peu (...) La immensa majoria van entrar a peu. (...) Aquí hi ha alguna cosa que s'ha silenciada. Com que metrallaven tota la ruta dels refugiats, doncs van metrallar fins a l'estació de Cervera, que deien que es van equivocar. A la part del seu fanatisme, de la seva decisió de matar, doncs van arribar a metrallar fins a l'estació de Cervera, perseguint els refugiats.

I l'estació de Cervera, escolta, els gendarmes, els senegalesos, els nens aquí, les dones per aquí, els nens allà, els homes aquí, els vells cap allà. Els soldats desarmats, les dones que anaven amb paquets: "no, no, els paquets aquí". Moltes dones van perdre l'equipatge perquè no els hi van deixar passar. Les obligaven a deixar els farcells a un costat, les separaven dels marits i els marits se'ls emportaven a un altre lloc, i elles havien de seguir el que deien els gendarmes. I una altra cosa que t'explicaran totes és el "allez, allez, vite, vite, allez, allez!"

CARME CASAS; Alcalà de Gurrea, Osca, 1921 (Inclòs a **Pagès, P.** (2003). *Aquella guerra tan llunyana i tan propera*).

Baixaven els avions baixos i estaven metrallant la carretera. Les dones que anaven més endavant foren... perquè els hi va tocar, i veien com queien les bombes, i nosaltres, a la cua, perquè hi havia molta gent, arraconada al costat de les cunetes, perquè anàvem carregats de paquets. I en vam llençar molts, els que no podíem portar els tiràvem al mar.

LLUÏSA ALEMANY; Sant Feliu de Codines, 1920 (Inclòs a **Pagès, P.** (2003). *Aquella guerra tan llunyana i tan propera*).

I jo vaig passar a França per Bourg-Madame i ens van desarmar, com és natural. Només entrar els lliuràvem els fusells. I havia una gent, que devia ser comunista, i deien en castellà, perquè ho deien en castellà: "ahora tenemos que ir a Madrid". Ara anar a Madrid? A Madrid, a què? A defensar Madrid? De què? Nosaltres el que volíem era arribar a França, perquè cony!, teníem els fusells, teníem els fusells darrere nostre. I vaig passar per Puigcerdà, Bourg-Madame i allà ens van... bé, jo conec tots els camps de concentració de França, quasi tots. Menys un o dos, tots. La veritat és que vam tenir una decepció. Vam tenir una decepció perquè nosaltres estàvem convençuts que defensàvem també les llibertats de França, les llibertats de les democràcies i nosaltres esperàvem una altra rebuda a França.

SALVADOR CLOP; Barcelona, 1917 (Inclòs a **Pagès, P.** (2003). *Aquella guerra tan llunyana i tan propera*).

Ens van portar dins un tren cap al nord, el rumor era que ens volien portar a Espanya, alguns es van tirar del tren; però ens van deixar a Argelers.

(...)

A la nit hi havia els senegalesos passejant i quan havien de venir homes a veure les companyes d'amagat, anàvem a despistar-los i així ells podien passar per les filferrades i les parelles es podien trobar.

Veus de l'exili. Programa de Catalunya Ràdio (2006).

Hi havia un soldat que va tenir compassió i em va donar una manta que portaven els militars, va ser inoblidable. Aquesta manta és el record més trist però la conservo, m'ha servit per passar els Pirineus, i quan vaig arribar a Argelers, dormíem a la sorra, amb unes fustes com en el cementiri i ens posàvem dins a la sorra humida; canviàvem de sorra quan hi havia polls.

DVD *La guerra civil española . El sueño derrotado.* Planeta D Historia.

De l'entrada dels republicans, la premsa com Roussillon, Green War, Action Francesa o Le Jour o l'Independent van contribuir a crear una opinió hostil envers els refugiats, va magnificar molts dels fets: un titular exemple era: " la púrria catalana envaeix França".

Determinada dreta va contribuir a crear aquesta imatge dels republicans, Francesc Cambó crea una oficina a Paris, i le journal franco-espagnol, amb fotos sobre capellans assassinats, esglésies cremades, tot el pitjor de la república.

Veus de l'exili. Programa de Catalunya Ràdio.

Hi havia molta gent que plorava perquè separaven les famílies.

DVD *La guerra civil española . El sueño derrotado.* Planeta D Historia.

Al final les latrines es van organitzar en barraques de tres o quatre latrines amb cubells grans; quan estaven plens es buidaven. Jo mateix em vaig ocupar d'aquesta feina, les buidàvem en un camió i això em va permetre veure la meva mare i germanes, que estaven al camp de dones.

DVD *La guerra civil española . El sueño derrotado.* Planeta D Historia

Poc a poc ens anàvem organitzant, teníem només taulons, palla i mantes. Entre els refugiats hi havia una gran solidaritat, sobretot quan algú estava malalt.

DVD *La guerra civil española . El sueño derrotado.* Planeta D Historia.

Pujar a Mathausen, millor dit, arribar a l'estació i veure el vestit a ratlles, aquí vaig veure que s'havia acabat tot.

DVD La guerra civil española . El sueño derrotado. Planeta D Historia.

Hi havia altres espanyols, estaven prims, i encara no volíem creure el que ens esperava.

DVD La guerra civil española . El sueño derrotado. Planeta D Historia.

Entraren al camp, molts oficials elegants sempre amb els gossos, no compreníem l'alemany, ens van cridar però vam entendre el que ens deien:

Vosaltres que heu entrat per la gran porta, però no surtireu sinó per la xemeneia del crematori.

DVD La guerra civil española . El sueño derrotado. Planeta D Historia.

Allà vam veure els primer triangles, blau amb la S: els nostres. Triangle d'apàtrides. Negre els gitanos, verd els assassins, rosa els homosexuals, vermell els polítics, vermell amb la p , els polacs, vermell amb la F, els francesos...

Llavors ens van donar el numero de matricula, el 4534, i ho havíem de dir en alemany que se'm va quedar per sempre. Els espanyols els donaven números que ja havien servit dues o més vegades perquè estaven destinats a desaparèixer sense deixar cap rastre.

DVD La guerra civil española . El sueño derrotado. Planeta D Historia.

3.2. Lectura d'un poema de Martí Rouret.

Lectura d'aquest poema, i reflexió sobre el buit cultural que van deixar tots els intel·lectuals i escriptors catalans que van haver de marxar a l'exili i sobre el llegat que ens van poder deixar des d' altres països amb llibertat.

Balada de l'expatriat

*La guerra em feu creuar el mar,
emigrant a terra estranya,
a sofrir, pels móns de Déu,
l'enyorança de la Pàtria.*
*La guerra em feu crear el mar,
deixant la pàtria llunyana i,
en la Pàtria, els meus amors,
els germans, els fills, la mare...*
*La guerra em feu creuar el mar,
perquè em fou la sort contrària,
i ara veig passar, abatut,
l'aspre cadena d'anyades,
com un rosari punyent
d'adversitats i de llàgrimes.*
*Cada any el dolor és més viu,
l'enyorança més amarga.*
*Cada any l'esperit més somort
i més dèbil d'esperances,
i els horitzons més obscurs,
sense veure-hi veles blanques
de navilis, retornant
els exiliats a la Pàtria.*
*Resta, encara, una il·lusió,
com un caliu, dins de l'ànima,
cada any més dèbil, segur.*
Tant de bo que mai s'apagui...
*L'ull trist, malalt d'enyorança,
mira, inquiet, l'horitzó blau,
voldria veure-hi una nau,
hissant veles d'esperança.*

Martí Rouret, mestre escalenc, exiliat a Mèxic.

3.3. Audició de Corrandes de l'Exili (Ll. Llach)

Escoltar la versió de Lluís Llach sobre aquest poema de Pere Quart i reflexionar sobre el somni del retorn i la dificultat d'aquest, moltes vegades al cap de molt anys en un lloc que ja no es reconeix .

CORRANDES D'EXILI

*Una nit de lluna plena
tramuntàrem la carena,
lentament, sense dir re ...
Si la lluna feia el ple
també el féu la nostra pena.
L'estimada m'acompanya
de pell bruna i aire greu
(com una Mare de Déu
que han trobat a la muntanya.)
Perquè ens perdoni la guerra,
que l'ensagna, que l'esguerra,
abans de passar la ratlla,
m'ajec i beso la terra
i l'acaronó amb l'espatlla.
A Catalunya deixí
el dia de ma partida
mitja vida condormida:
l'altra meitat vingué amb mi
per no deixar-me sens vida.
Avui en terres de França
i demà més lluny potser,
no em moriré d'enyorança
ans d'enyorança viuré.
En ma terra del Vallès
tres turons fan una serra,
quatre pins un bosc espès,
cinc quarteres massa terra.
"Com el Vallès no hi ha res".
Que els pins cenyeixin la cala,
l'ermita dalt del pujol;
i a la platja un tenderol
que batega com una ala.
Una esperança desfeta,
una recança infinita.
I una pàtria tan petita
que la somio completa.*

Joan Oliver (Pere Quart), escriptor, exiliat a França, Buenos Aires i Santiago de Xile.

3.4. Lectura del poema de Primo Levi

Reflexió sobre la condició humana i l'absurditat de les guerres. Poema introductori del llibre *Si això és un home*, 10 de gener de 1946

Si això és un home

*Vosaltres que viviu segurs
a les vostres cases temperades
Vosaltres que trobeu en tornar al vespre
el plat calent i cares amigues :*

*Considereu si és això un home
el que treballa en el fang
que no coneix la pau
que lluita per mig pa
que mor per un sí o per un no.
Considereu si això és una dona
sense cabells i sense nom
sense forces ja per recordar
buits els ulls i fred el ventre
com una granota a l' hivern.*

*Mediteu que això ha passat :
us encomano aquestes paraules.
Esculpiu-vos-les al cor
en ser a casa i anant pel carrer,
en dormir-vos i en llevar-vos :
repetiu-les als vostres fills.
O que la casa se us esfondri,
la malaltia us impedeixi
i els vostres us retirin la mirada.*

Cornudella, Jordi (ed.). *Maleïdes les guerres. Poesia universal de tots els temps sobre els desastres de la guerra*. Edicions 62-Empúries. Barcelona, 2003.

Primo Levi, nascut a Torí i químic de professió, fou deportat al camp d'extermini d'Auschwitz a començament del 1944. Fou un dels pocs que aconseguí sobreviure a la matança final quan els alemanys desallotjaren el camp perseguits per l'exèrcit soviètic. El llibre *Si això és un home* és la seva primera descripció del procés físic i psíquic de destrucció d'una persona. El 1987, gairebé cinquanta anys després de sortir del camp d'extermini, després d'haver donat testimoniatge en diferents llibres, en conferències i xerrades per a joves, Primo Levi es suïcidà.